

In de schaduw van Uw kruis

Liedbundel

In de schaduw van Uw kruis

50 Passieliedereren uit IJsland

gedicht door Hallgrímur Pétursson (1614-1674)
in een vrije vertaling van Johan Klein
op de oorspronkelijke melodieën en
voorzien van vierstemmige zettingen door
David de Jong

Meer informatie over dit boek of over andere uitgaven van Proza Musica vindt u op www.prozamusica.nl

Omslagontwerp: Anita van Essen

Foto's: Johan Klein

Foto voorzijde: Hallgrímskirkja, Reykjavík, genoemd naar de dichter Hallgrímur Pétursson

Foto achterzijde: "Monument voor Hallgrímur Pétursson" van de beeldhouwer Einar Jónsson, Reykjavík

Tweede druk: 2008

Derde druk: 2014

ISBN: 978-90-812544-0-3

Proza Musica Code: 31.051.001

© 2008-2014 Proza Musica muziekuitgeverij

Mr. Dr. Schokkingstraat 71

3904 EZ Veenendaal

Email: info@prozamusica.nl

Website: www.prozamusica.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUDSOPGAVE

IJslands grootste dichter: in de schaduw van het kruis 1

Met Jezus in de hof

1.	Christus gaat naar de hof	16
2.	Christus' lijden in de hof	18
3.	Jezus' doodsstrijd in de hof	20
4.	"Waakt en bidt"	22
5.	"Ik ben het"	24
6.	Judas' kus	26
7.	Malchus' oor	28
8.	Het uur van de duisternis	30
9.	De vlucht van de discipelen	32

Voor de Joodse raad

10.	Het eerste verhoor	34
11.	De verloochening door Petrus	36
12.	Petrus' berouw	38
13.	Jezus zwijgt	40
14.	Christus wordt bespot	42
15.	De priesters staan vroeg op	44
16.	Judas' einde	46
17.	De bloedakker	48

Het proces voor Pilatus

18.	Jezus voor Pilatus aangeklaagd	50
19.	Christus' getuigenis voor Pilatus	52
20.	"Ik vind geen schuld in Hem"	54
21.	Herodes' nieuwsgierigheid en het witte kleed	56
22.	De roep om Jezus' kruisiging	58
23.	Christus gegeseld	60
24.	Purperkleed en doornenkroon	62
25.	"Zie de Mens..."	64
26.	Jezus' gesprek met Pilatus	66
27.	Zie uw Koning!	68
28.	Het onrechtvaardige vonnis	70
29.	De bevrijding van Barabbas	72

De kruisweg

30.	De kruisdraging	74
31.	Christus' prediking tot de vrouwen	76
32.	Het groene en het dorre hout	78

De zeven kruiswoorden

33.	Christus wordt gekruisigd	80
34.	Het eerste kruiswoord	82
35.	Het opschrift boven het kruis	84
36.	Christus' kleding verdeeld	86
37.	Het tweede kruiswoord	88
38.	Jezus aan het kruis beschimpt	90
39.	Het berouw van de andere rover	92
40.	Het derde kruiswoord	94
41.	Het vierde kruiswoord - I	96
41.	Het vierde kruiswoord - II	98
42.	Het vijfde kruiswoord	100
43.	Het zesde kruiswoord	102
44.	Het zevende kruiswoord - I	104
44.	Het zevende kruiswoord - II	106

Jezus' dood en begrafenis

45.	Jezus' sterven	108
46.	De tekenen bij Jezus' sterven	110
47.	Zie ze op een afstand staan...	112
48.	De wond in Jezus' zijde	114
49.	Bij Jezus' begrafenis	116
50.	De wacht bij het graf	118

Het ongewisse van de dood	120
---------------------------	-----

Over de vertaling	122
Over de melodieën	126
Register of melodies	130
Verantwoording van de gebruikte melodieën	139
Accounts of the melodies used in this edition	141
Over de vertaler	143
Over de componist	144
Index Bijbelgedeelten	145

IJslands grootste dichter: in de schaduw van het kruis

Land van poëzie

IJsland is een land van spuitende geisers en vuurspuwende vulkanen, een land van kokende rivieren en bevroren watervallen, een land van sneeuw en ijs, vuur en zwavel. Een land van lava, lucht en leegte.

Maar ook een land van poëzie en literatuur. Geen land ter wereld waar zoveel wordt geschreven, gelezen en gedicht. Duizend jaar geleden waren IJslandse boerenzonen aan de Scandinavische vorstenhoven geliefd als hofdichters. Skalden werden ze genoemd en hun verskunst was onovertroffen. In latere eeuwen werd dichten een nationale volkssport: bij dichtwedstrijden in de lange winteravonden stak men elkaar de loef af. In de eeuwen van armoede, natuurrampen en koloniale uitbuiting bloeide de poëzie. In de 19e eeuw begonnen dichters de weergaloze natuur van het land en het heroïsche verleden te bezingen. Deze poëzie gaf de stoot tot de onafhankelijkheidsbeweging die in de 20e eeuw tot het herstel van de nationale zelfstandigheid zou leiden.

IJsland werd in de 9e eeuw ontdekt door Vikingen uit Noorwegen die zich daar vestigden. Ook Vikingen van de Britse eilanden trokken naar IJsland en namen hun Keltische (Ierse) vrouwen en slaven mee. Het Keltisch bloed zal verantwoordelijk zijn voor de poëtische begaafdheid van dit volk.

De bekendste poëziebundel uit IJsland is de Edda, waarin middeleeuwse goden- en heldendichten zijn samengebracht. Wat proza betreft vormen de IJslandse saga's een hoogtepunt in de wereldliteratuur. Ze zijn gebaseerd op historische gebeurtenissen uit het leven van de eerste IJslandse kolonisten en hun nakomelingen tot in de derde en vierde generatie. Het zijn verhalen waarin moed, eer, wraak en aanvaarding van het noodlot de boventoon voeren.

Je zou niet verwachten dat een volk dat al 1100 jaar lang een ononderbroken stroom van poëzie laat vloeien, één man als zijn grootste dichter zal aanwijzen. Toch is dat wel het geval. Wanneer je in IJsland de naam Hallgrímur Pétursson laat vallen, krijg je steevast hetzelfde antwoord: "Dat is onze grootste dichter na de oude skalden!" Dat antwoord is des te opmerkelijker wanneer je bedenkt dat deze 17e-eeuwse dichter, die veel wereldlijke en geestelijke poëzie heeft geschreven, zijn roem uitsluitend te danken heeft aan een cyclus van 50 Passiepsalmen.

Er is overeenkomst met de oude skaldenpoëzie en de saga's: de held van de Passieliederen is iemand die zijn noodlot aanvaardt en tot het einde toe in de strijd volhardt. Ook doet hij denken aan de vogelvrijverklaarden die in IJslandse saga's een rol spelen: zijn achtervolgers rusten niet voordat ze hem

de dood in hebben gedreven. Maar er zijn ook grote verschillen. De helden van de skaldenpoëzie en de saga's waren wrekers van hun eer en als ze niet aan de dood konden ontkomen, sleepten ze zoveel mogelijk tegenstanders mee in het graf. De held van de Passieliedereren geeft zich vrijwillig over aan zijn vijanden en staat niet toe dat er ander bloed wordt vergoten dan het zijne. Hij bidt zelfs voor de mannen die de executie voltrekken. Groot is ook het verschil in de uitwerking van hun heldendaden. De dood van de sagafiguren bezorgt alleen henzelf onsterfelijke roem. Maar de held van de Passieliedereren voert talloze ter dood veroordeelden mee in zijn triomftocht en bevrijdt ze uit de ketenen van hun slavernij. Onder hen schaart zich Hallgrímur Pétursson:

*Mijn lieve Heiland spreekt tot mij,
Hij brengt mij goede tijding!
Het oordeel van de dood draagt Hij,
Hij koopt mij vrij,
Hij sterft voor mijn bevrijding.(29)*

In vijftig taferelen schildert de dichter de lijdensweg van Jezus. En bij elk tafereel wordt de lezer persoonlijk bij de gebeurtenissen betrokken. Hij kan zich herkennen in de slapende discipelen, de overmoedige Petrus, de bedroefde moeder van Jezus, Jozef van Arimathea en Nicodemus. Op de Via Dolorosa wordt hij navolger van de Heiland: op eerbiedige afstand, dat wel - maar hij leert zijn kruis op zich te nemen en Jezus te volgen, zoals Simon van Cyrene. Want hij heeft gehoord wat Jezus tegen een van de twee moordenaars aan het kruis zei: "Heden zult gij met Mij in het paradijs zijn."

Maar ook de tegenstanders van het kruis krijgen een spiegel voorgehouden: in de geldgierige Judas, de schijnheilige Kajafas, de corrupte Pilatus, de nieuwsgierige Herodes, de cynische soldaten. Hallgrímur heeft het niet zozeer over de Joden en Romeinen van die tijd, maar over de mensen van zijn eigen tijd, of eigenlijk over de mensen zoals ze in alle tijden zijn. Zijn eigen ervaringen als geminachte armoedzaaier klinken in vele liederen door. Maar ook dat hij zichzelf ziet als zondaar voor wie er zonder het kruis van Christus geen hoop zou zijn:

*Boven mijn hoofd, doodschuldig, hing
een woord dat mij deed huilen.
Nu mag ik voor beschuldiging
mij achter U verschuilen.
Uw naam en faam staan nu voortaan
boven mijn hoofd geschreven.
Uw heerschappij maakt fier en vrij,
Uw troon beschut mijn leven. (35)*

Elk lied is intens persoonlijk - en tegelijk diep geworteld in de leer van de Reformatie van de 16e eeuw: een zondaar ontvangt alleen vrijspraak wanneer hij gelovig opziet naar de Gekruisigde. Het waren de 50 Passieliederen van Hallgrímur Pétursson die de Reformatie wortel deden schieten in de lavabodem van IJsland.

Kerstening en Reformatie

In 1550 werd de (Lutherse) Reformatie door de Deense koning Christiaan III met geweld in IJsland doorgevoerd. Daar waren geen reformatorische bewegingen op het eiland zelf aan voorafgegaan. 550 jaar eerder was de invoering van het christendom op heel andere wijze tot stand gekomen: dat was een vrijwillige keuze per parlementair besluit geweest. In het jaar 1000 stonden op de Dingvelden bij de Bijlrvier twee partijen tegenover elkaar: de heidenen, die wilden vasthouden aan de oude Vikinggoden, de Asen, en de christenen die zich door zendelingen uit Noorwegen tot het nieuwe geloof hadden laten overhalen. Omdat een burgeroorlog dreigde, legde men de beslissing in handen van de parlamentsvoorzitter, die zelf een heidense priester was. IJsland was een Vrijstaat, geregeerd door wetten en volksvergaderingen: één wet en één geloof waren noodzakelijk voor het voortbestaan van het gemenebest. De parlamentsvoorzitter trok een berenvel over zijn hoofd, bleef twee dagen stil liggen en besliste daarna dat alle IJslanders zich moesten laten dopen in de naam van één God: Vader, Zoon en Heilige Geest. Allen gaven daaraan gehoor. De voorzitter zelf wierp zijn godenbeelden in een waterval, die sindsdien de Godafoss, de Godenval, heet. De eigenlijke kerstening nam natuurlijk veel meer tijd in beslag. Toch zien we al in de sagaliteratuur iets van een omslag: de bloedwraak verliest terrein, er komt vaker verzoening tot stand, een enkeling kiest er zelfs voor liever onrecht te lijden dan te doen. Maar voor het merendeel van het volk betekende verandering van godsdienst voornamelijk verandering van rituelen en bleef het zoeken naar magische bescherming hoofdzaak. Dit uitte zich in heiligenverering en pelgrimages.

De jonge IJslandse Kerk had aanvankelijk nog een grote mate van zelfstandigheid, maar kwam allengs onder het beslag van de Wereldkerk van Rome. In 1264 ging ook de nationale zelfstandigheid teloor: het land kwam onder de Noorse kroon, een kleine eeuw later, bij de Kalmarische Unie, onder de Deense kroon. Armoede en isolement waren het gevolg. Pas op 17 juni 1944 zou IJsland weer een zelfstandige republiek worden.

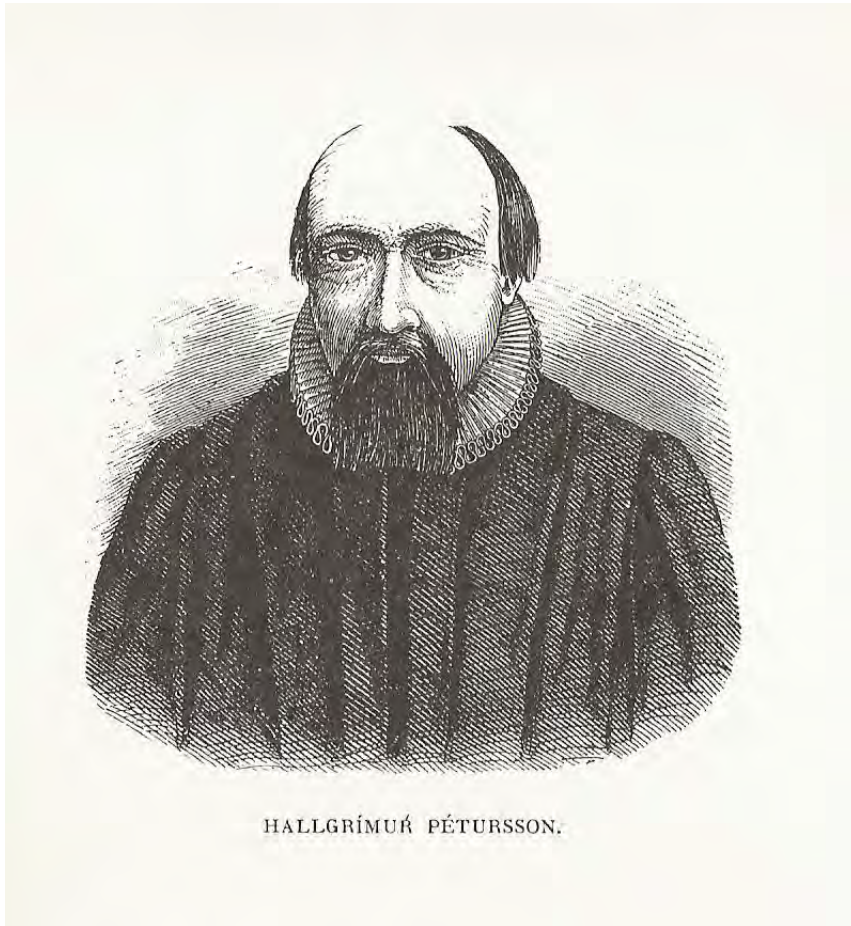
De Reformatie, die in 1550 onder dwang werd doorgevoerd, had geen wortels in IJslandse bodem. De "nieuwe leer" bleef de bevolking dan ook lange tijd volkomen vreemd. Men verloor het magische houvast dat men had gevonden bij heiligen en kruisbeelden, zonder dat men goed begreep wat daarvoor in de plaats kwam. De eerste Lutherse bisschoppen hebben zich

vooral toegelegd op goed onderwijs, in het bijzonder aan de priesters. Daarvoor waren de twee bisschoppelijke scholen, in Skálholt en Hólar, belangrijke instrumenten. IJsland was al lang voor de Reformatie verdeeld in twee bisdommen: het noordelijke bisdom dat vanuit Hólar werd bestuurd en het zuidelijke dat in Skálholt zijn centrum had.

Iemand die zich zeer heeft beijverd om het gedachtegoed van de Reformatie in zwang te brengen is Gudbrandur Thorláksson, van 1571 tot 1627 bisschop van Hólar. Het moment was bijzonder gunstig doordat zijn katholieke voorganger, Jón Arason (de onstuimige bisschop, staatsman en dichter die bij de invoering van de Reformatie eerst figuurlijk en daarna letterlijk zijn hoofd verloor en sindsdien in IJsland als een heilige wordt gezien) te Hólar de eerste IJslandse drukpers had laten plaatsen. Bisschop Gudbrandur benutte deze drukpers voor de uitgave van een reeks reformatorische geschriften. Het betrof voornamelijk vertalingen van Duits-Lutherse theologische literatuur, maar de bisschop liet ook de eerste volledige Bijbelvertaling in het IJslands op deze drukpers drukken. Bovendien spoorde hij dichters aan evangelische liederen te dichten. Ook daarvoor werden Duits-Lutherse bronnen aangeboord, maar de vele vertalingen van Duitse liederen in veelal gebrekkig IJslands sloegen bij dit in poëtisch opzicht zo gevoelige volk niet aan. Het wachten was op een dichter die door middel van inheemse poëzie het hart van het evangelie voor de IJslanders zou blootleggen.

De bisschop zal niet vermoed hebben dat een dergelijke dichter zou voortkomen uit zijn eigen familie en aan zijn eigen bisschoppelijk hof zou opgroeien. Biskup Gudbrandur had namelijk een klokkenluider in dienst die een familielid van hem was. Pétur Gudmundsson heette deze man en het belangrijkste wat over hem te vertellen valt, is de manier waarop hij stierf. Op een gegeven moment vond men hem dood achter de muur, met een prekenbundel op zijn schoot. Het was een prekenbundel van de Duitse theoloog Martin Moller met de titel *Soliloquia de Passione Jesu Christi* (Alleenspraak van de ziel over het lijden van Jezus) in IJslandse vertaling. Dit boek zou een belangrijke rol gaan spelen in het leven van de zoon van de klokkenluider, Hallgrímur Pétursson. Hij zou zijn volk bij de Lijdende Christus brengen.

Hallgrímur Pétursson

Portret door Hjalti Thórsteinsson

Aanvankelijk léék het daar niet op. Van een jongeman die tweemaal zijn opleiding heeft moeten afbreken kun je niet verwachten dat hij de grootste leraar van zijn volk worden zal. Tenzij God Zelf hem daarvoor uitgekozen had.

Het verhaal gaat dat Hallgrímur zijn opleiding ontving aan de bisschoppelijke school van Hólar, maar als 15-jarige van school werd gestuurd. De reden zou geweest zijn dat hij zijn dichterstalenten botvierde in spotverzen, waarvan hooggeplaatste personen aan het bisschoppelijk hof het mikpunt waren. Dat behoeft ons niet te verwonderen. Ook later zou Hallgrímur blijk geven van zijn talent als humorist en satiricus. In de Passieliederen spaart hij vooral de hooggeplaatsten zijn kritiek niet. Lees bijvoorbeeld lied 28 met zijn niet malse maatschappijkritiek, en lied 8, waar hij de machthebbers tot bekering oproept.

Hoe het ook zij, zeker is dat Hallgrímur als 15-jarige jongen IJsland heeft verlaten. We vinden zijn spoor terug in de Deense hoofdstad Kopenhagen waar hij ontdekt wordt door de latere bisschop van Skálholt, Brynjólfur Sveinsson. Het verhaal gaat dat de geestelijke hem aantrof als leerling in een smidse, waar hij hem in kleurrijk IJslands tegen zijn patroon hoorde vloeken. De latere bisschop achtte de taalbegaafdheid van deze jongen een betere zaak

waardig en liet hem een opleiding volgen aan de school die verbonden was aan de Domkerk van Kopenhagen, met de bedoeling dat hij zich zou voorbereiden op een geestelijk ambt. Vier jaar lang heeft Hallgrímur daar gestudeerd en hij zou in 1636 eindexamen hebben gedaan, als zijn impulsieve natuur hem niet opnieuw parten had gespeeld. Hij bleek een verhouding te hebben met een vrouw die aan zijn geestelijke zorg was toevertrouwd en die zwanger van hem bleek te zijn.

Deze vrouw, Guðrídur Simonardóttir, was 16 jaar ouder dan Hallgrímur. Negen jaar eerder, in 1627, was ze samen met enkele honderden mannen, vrouwen en kinderen op de Westmaneilanden voor de zuidkust van IJsland geroofd door Algerijnse zeerovers en op de markt van Algiers verkocht als slavin. Van alle geroofde slaven bleven er slechts 38 in leven en na negen jaar gelukte het de Deense koning Christiaan IV om zijn IJslandse onderdanen vrij te kopen. Hij maakte daarvoor gebruik van de bemiddeling van een Hollandse zeeman, Wilhelm Kiff, die het gezelschap naar Amsterdam leidde, waar ze 14 dagen mochten uitrusten. Vandaar ging de reis naar Glückstad, waar ze door koning Christiaan zelf werden onthaald en verder geholpen naar Kopenhagen. Daar kwamen ze in het najaar van 1636 aan. Omdat er pas in het voorjaar weer een schip naar IJsland zou afvaren, werd de tussenliggende tijd benut om de vrijgelatenen, die negen jaar in een islamitische omgeving hadden verkeerd, bij te spijkeren in de kennis van het christelijke geloof. Daarvoor werd de 22-jarige Hallgrímur aangewezen.

Hallgrímur en Guðrídur werden verliefd op elkaar en zij raakte zwanger. Het is nooit duidelijk geworden of zij op dat moment al wist(en) dat haar man, aan wie ze vanuit Algiers nog een hartroerende liefdesbrief had geschreven, intussen bij een vloedgolf om het leven was gekomen. Misschien redde deze omstandigheid het buitenechtelijke paar het leven. Ze werden vrijgesproken van overspel, waarop in normale omstandigheden de doodstraf stond, maar kregen een boete opgelegd wegens ontucht. Hallgrímur moest zijn studie opgeven en keerde met Guðrídur naar IJsland terug, waar ze in het huwelijk traden en hun kind geboren werd. Het paar ging in Keflavík wonen, dat toen nog een arm vissersdorpje was en waar Hallgrímur als los arbeider de kost bij elkaar probeerde te schrapen. Het waren jaren van bittere armoede. Maar na zeven jaar kwam er een wending in hun leven. Brynjólfur Sveinsson, die intussen bisschop van Skálholt geworden was, trok zich het lot van zijn vroegere beschermeling aan en wijdde hem in 1644 tot priester, hoewel hij niet over de vereiste opleiding beschikte. Hij werd predikant in Hvalsnes, een arme parochie in de buurt van Keflavík. Ook hier leidde Hallgrímur een armoedig bestaan, maar wat erger was: zijn parochianen weigerden respect op te brengen voor een zielzorger die zij als los arbeider gekend hadden.

Opnieuw gingen zeven jaren voorbij, maar toen nam het leven van Hallgrímur en Guðrídur eindelijk een wending ten goede. In 1651 werd hij tot priester van Saurbær gewijd. Dat was een welvarende parochie aan de schitterende Walvisbaai waar het echtpaar eindelijk tot een zekere welstand kwam. Als predikant en zielzorger werd Hallgrímur zeer gewaardeerd, maar ook zijn dichterschap kwam aan de Walvisbaai tot grote bloei. Naast niet-religieuze gedichten schreef hij geestelijke liederen van allerlei aard. Zo schreef hij een berijming van de Bijbelboeken 1 en 2 Samuel. Maar aan geen van deze gedichten heeft Hallgrímur zijn bekendheid te danken. De poëzie waarmee hij het IJslandse volk diep in het hart heeft geraakt, is het epos van de lijdensweg die Jezus aflegde vanaf het moment dat Hij opstond van de avondmaalstafel tot het ogenblik dat Hij in het graf werd gelegd en een wacht soldaten de ingang moest bewaken. Deze Passiepsalmen, zoals de IJslanders ze noemen, dichtte hij vermoedelijk in de jaren 1656 tot 1659, dus als middenveertiger. In zijn voorrede op de Passiepsalmen schrijft Hallgrímur: "Wie altijd de gedachtenis aan het lijden van Jezus Christus in zijn hart draagt, bewaart de kostbaarste schat. Zij die het lijden van de Heer Jezus zonder ophouden liefhebben, zullen het tijdstip van deze uitgave niet ongepast vinden, zeker niet als ze met aandacht letten op de ellendige tijd waarin wij leven; een tijd waarin zij die Jezus' lijden oprecht liefhebben meer bedroefd zijn dan blij, en slapende onverschilligen, waarvan er helaas te veel gevonden worden, meer vreugde dan verdriet hebben. Iedere vrucht die het oplevert draag ik aan God op."

Intussen was ook Hallgrímurs eigen lijdensweg nog niet ten einde. Hij verloor zijn 3-jarige dochtertje Steinunn, van wie hij veel hield, aan de dood. In twee ontroerende gedichten gaf hij getuigenis van zijn geloof dat het meisje nu in de liefdevolle nabijheid van Jezus mocht rusten. In 1662 brandde zijn pastorie-boerderij tot de grond toe af. Boven haar puinhopen dichtte hij een lied, dat hij als titel meegaf: "Moed vatten". "God is mijn God," schrijft hij, "Hij blijft het, al komt er onheil. Hij zal dan ook zorgen. Van harte zal ik mij tot Hem wenden. In de grootste nood weet ik dat Jezus met mij is."

In 1666, het jaar dat de Passieliederen voor het eerst in druk verschijnen, vertonen zich bij Hallgrímur de eerste tekenen van melaatsheid, een ziekte die in die tijd in IJsland nog veel voorkwam. Hevige pijnen en blindheid zijn het gevolg. Vier jaar later moet hij zijn ambt van predikant neerleggen. De zoon die destijds uit hun buitenechtelijke relatie geboren was, neemt zijn beide ouders bij zich in huis en verpleegt zijn vader. Op zijn sterfbed blijft Hallgrímur liederen dichten; zwanenzangen waarin hij uiting geeft aan zijn liefde en verering voor zijn Heiland en waarin hij zijn lot in diens handen legt. Voor Hallgrímur is er maar één Heilige en dat is Jezus Christus.

Zijn vaakst gezongen lied is: "Het ongewisse uur van de dood", dat in IJsland bij bijna iedere begrafenis wordt gezongen: op een Nederlandse melodie uit de Souterliedekens van 1540, dezelfde melodie waarop Hallgrímur zijn 11e Passielied dichtte. Als Hallgrímur op 27 oktober 1674 overlijdt, is hij ongeveer 60 jaar oud. Hij wordt naast de kerk in Saurbær begraven.

Invloed in IJsland

Algemeen is men het er over eens dat een tweetal geschriften verantwoordelijk is voor het feit dat de Reformatie tenslotte toch wortel heeft geschoten in IJslandse bodem. De twee geschriften die in dit verband steeds genoemd worden zijn de Passiepsalmen van Hallgrímur Pétursson (1614-1674) en de Postillas, een prekenbundel van Jón Vídalín (1666-1720). Maar terwijl de invloed van Vídalíns preken op het volk van IJsland na de Verlichting begon te tanen, vormen de Passieliederen van Hallgrímur tot de dag van vandaag een gekoesterd bezit van dit volk. Vanaf het moment dat deze in 1666 voor het eerst in druk verschenen, hebben de IJslanders ze gelezen en herlezen en er vermaning, troost en lering uit geput. Er is in de moderne tijd nooit een dichter geweest die zo'n grote invloed heeft gehad op een geheel volk als Hallgrímur op het zijne. Toen in 1914 de hele natie de driehonderdste geboortedag van de Passielieddichter vierde, sprak de IJslandse theoloog Haraldur Nielsson de volgende woorden: "Generatie na generatie zijn de Passieliederen in elk IJslands huis gezongen, de ene winter na de andere (N.B. De winter duurt in IJsland tot Pasen, JK). Generatie na generatie heeft ze alle in het geheugen gegrift en gedurende 250 jaar heeft bijna iedereen wel enkele Passiepsalmen uit het hoofd geleerd. Sinds de dagen van Hallgrímur is het onderwijs van Christus door deze liederen ingeprent in de harten van de kinderen. De eerste gebeden die onze moeders en zusters ons leerden, hadden ze vernomen van de lippen van Hallgrímur Pétursson."

Toen ik in het jaar 2000 IJsland mocht bezoeken, vroeg ik aan een willekeurig tienermeisje in Reykjavik of ze de Passiepsalmen van Hallgrímur Pétursson kende. Haar antwoord was: "Natuurlijk! Die hebben wij op catechisatie geleerd." Ik gaf haar de Passiepsalmen in de hand en vroeg of zij het eerste lied in het IJslands aan mij wilde voorlezen. "Alle coupletten?" vroeg ze gretig, en toen ik "ja" zei, begon ze te lezen alsof het de gewoonste zaak van de wereld was. In 2002 schreef emeritusbisschop Sigurbjörn Einarsson mij dat nog steeds veel IJslanders de Passieliederen uit het hoofd kennen en dat velen met een vers uit de Passieliederen op hun lippen gestorven zijn.

De eerste die troost uit deze liederen putte, was de mooie en getalenteerde dochter van Hallgrímurs beschermheer, Ragnheidur Brynjólfsdóttir. Het

meisje werd ervan verdacht een ongeoorloofde verhouding met haar huisleraar te hebben. Het meisje ontkende, en haar vader liet haar in het publiek zweren dat zij nog maagd was. Groot was de ontsteltenis en het verdriet van de bisschop, toen enige tijd later bleek dat zijn dochter zwanger was! Hij verbood het meisje het kind te zien. Ragnheidur werd ziek en stierf op 22-jarige leeftijd aan tuberculose. Op haar sterfbed was haar enige troost de serie van 50 Passieliedereren die Hallgrímur zelf met de hand voor haar had uitgeschreven. Ze bewaarde het manuscript onder haar kussen. (De IJslandse schrijver Kamban schreef n.a.v. deze geschiedenis zijn bekende roman "The virgin of Skálholt").

Ragnheidur was de eerste van een lange rij die zou aanzwellen tot een stroom. Wat het IJslandse volk zo bijzonder ontvankelijk heeft gemaakt voor deze poëzie, is de diepe lijdensweg die dit volk heeft afgelegd vanaf het moment dat het in 1262 zijn nationale zelfstandigheid verloor. Armoede, isolement, koloniale uitbuiting, pokken en pest en verwoestende natuurrampen, waaronder verschrikkelijke vulkaanuitbarstingen, hadden het eens zo trotse Vikingvolk in een toestand van gelaten berusting gebracht, waarin alleen poëzie en boeken voor enige verademing zorgden. Mediterend bij de Passieliedereren werden de nakomelingen van de bloedwrekers discipelen aan de voeten van Jezus en asielzoekers onder Zijn kruis:

*De schaduw van een wonderboom
moest Jona mildheid leren;
zo kon de hitte van de zon
hem korte tijd niet deren.
Uw liefde is mijn eeuwig huis
en in de schaduw van Uw kruis
zal mij Gods toorn niet treffen. (37)*

De invloed die Hallgrímur heeft uitgeoefend op het geestelijk leven van de IJslanders is door de beeldhouwer Einar Jónsson op indrukwekkende wijze uitgebeeld in zijn "Monument voor Hallgrímur Pétursson", dat ik in de beeldentuin van het Einar Jónsson-museum in Reykjavik aantrof. Ik maakte er een foto van die u op de achterkant van deze bundel ziet afgedrukt. De Duitse vertaler van de Passieliedereren, Wilhelm Klose, gaf de volgende beschrijving van dit monument:

"Op het bed der smarten ligt de blinde man, door melaatsheid aan de dood gewijd. Gedrukt door de last van zijn lijden buigt hij zich over het ziekbed, waarvan hij alleen nog door de dood bevrijding kan verwachten. Maar hoog boven hem zien wij een ander beeld: daar staat hij in de volle kracht van zijn jaren en middenin de uitoefening van zijn levenswerk: in de ene hand het kruis, in de andere hand de lier, en achter hem een lange stoet van mensen. In de eerste rij zijn het er slechts weinigen, in iedere volgende rij steeds meer;

de laatsten, die zich het dichtst opeen dringen, staan op de laagste trede, meer naar voren staan de mensen steeds hoger, tot ze op dezelfde hoogte staan als hij. Het is zijn gehele volk, dat de door God begenadigde zanger navolgt die hen het kruis van Golgotha in de harten binnenzingt."

"Driedimensionale" poëzie

Wat vormt de kracht van de Passieliedereren? Ik waag een hachelijke poging iets daarvan in woorden uit te drukken. Het eerste wat opvalt, is de poëtische vaardigheid van de dichter. Hij brengt de IJslandse dichtkunst, met haar stafrijmen op voorgeschreven momenten in het vers, op een hoog plan. Tegelijk is zijn taal eenvoudig en voor ieder verstaanbaar. Soms heeft die bijna iets naïefs.

Het tweede wat opvalt, is de grote psychologische diepgang van de gedichten. In deze poëzie ontmoeten wij onszelf en de mensen met wie we te maken hebben.

Het derde is het wisselend perspectief van de gedachten.

Dat laatste vraagt om enige uitleg. Je zou bij de Passieliedereren met enige fantasie kunnen spreken over "driedimensionale poëzie". Eerst laat Hallgrímur de gebeurtenissen zien zoals ze zich hier op aarde hebben afgespeeld. Vervolgens geeft hij een blik in de goddelijke betekenis van deze gebeurtenissen, waardoor hij ze in hemels perspectief zet. Dan daalt hij af naar het mensenhart, waar schaamte, berouw, dankbaarheid en verering om de voorrang strijden. Zo laat hij de blik van de lezer telkens heen en weer flitsen tussen de aarde, de hemel en het eigen hart.

Zijn gedachtegang cirkelt om drie paradoxen. De eerste paradox is die van de hemelse Heer die alles draagt door het woord van Zijn kracht, maar die bezwijkt onder de zondenlast van Zijn schepselen (zie lied 2).

De tweede paradox is wat Luther noemde de "vreemde ruil tussen Christus en de zondaar": de schande die Christus draagt leidt tot mijn heerlijkheid, de pijn van Christus tot mijn genezing, Zijn straf tot mijn vrijspraak, Zijn dood tot mijn leven (zie lied 25).

De derde paradox is die van de vernederde Knecht des Heeren hier op aarde en de geweldige heerlijkheid en glorie die Hij nu ontvangt in de hemel en eens van alle schepselen, ook van hen die Hem bespot hebben (38). De ik-figuur van de Passieliedereren is verrukt dat hij zijn Heiland en Verlosser nu en straks zijn hulde mag betuigen. Achterop de sculptuur van Einar Jónsson staat een couplet uit het 35e Passielied:

*Zuiver mijn lippen zeven maal,
wil hart en tong bekeren,
opdat ik in mijn moedertaal
Uw grote naam mag eren
en Uw gezag belijden mag
als Koning aller landen.*

In andere talen

Hallgrímurs belijdenis bleef niet beperkt binnen de grenzen van zijn moedertaal. Vanaf de 18e eeuw zagen vele vertalingen het licht. Er zijn twee Latijnse, twee Duitse en twee Engelse vertalingen (of meer). Een bloemlezing van Charles Venn Pilcher werd door Harry Price uit het Engels in het Chinees vertaald. Het Noors, het Zweeds en het Deens kennen een of meer vertalingen. Ook zijn er vertalingen in het Fins, het Hongaars, het Pools en het Italiaans.

Hoeveel waarde men in IJsland hecht aan de verbreiding van de Passiepsalmen van Hallgrímur bleek in het jaar 2000, toen het land op feestelijke wijze herdacht dat het duizend jaar eerder een christelijke natie was geworden. Bij die gelegenheid werden niet alleen kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders uit de hele wereld uitgenodigd, maar ook de nog in leven zijnde vertalers van de Passieliederen: een IJslander in Denemarken, een Italiaanse schone en ik. We werden in de Hallgrímskirkja in Reykjavík ontvangen door de Lutherse bisschop van IJsland, gingen ter receptie bij de president in Bessastadir en woonden op de vlakte van Thingvellir een bijzondere zitting van het IJslandse parlement bij, waarin met algemene stemmen besloten werd dat IJsland een christelijke natie zou blijven. Terwijl ik in de open lucht luisterde naar de toespraken van de parlementsvoorzitter, de president en de minister van justitie, realiseerde ik me dat de vlakte van Thingvellir nu 200 meter breder was dan duizend jaar geleden toen op deze zelfde plek het Christendom werd omarmd. Onder deze vlakte schuiven namelijk twee aardplaten, de Europese en de Amerikaanse, langzaam van elkaar weg, waardoor de vlakte ieder jaar 20 centimeter breder wordt. Het getuigenis van Hallgrímur Pétursson klinkt nu "wereldbreed" van Noord-Amerika tot China, aan de beide uiteinden van de twee aardplaten.

Het oordeel van Laxness en Gijzen

Hierboven heb ik de nadruk gelegd op de rol die de Passieliederen hebben gespeeld in het proces van Reformatie in IJsland. Dat zou de indruk kunnen wekken dat het om een protestants propagandageschrift zou gaan. Maar daarmee zou ik aan de intenties van Hallgrímur geen recht doen. Het ging de bevlogen zanger erom dat zijn lezers Christus en zichzelf zouden leren kennen en hun behoud buiten zichzelf in Christus zouden zoeken. In dit

verband is het boeiend om na te gaan hoe niet-protestanten op het werk van Hallgrímur hebben gereageerd. Daarom geef ik graag het woord aan twee getuigen uit de 20e eeuw, die als twee uitersten kunnen worden beschouwd: een communistische atheïst en een behoudende katholiek.

De IJslandse schrijver Halldór Laxness, die in 1955 de Nobelprijs voor literatuur ontving, een atheïst met duidelijk communistische sympathieën, schreef een commentaar op de Passieliederen. Bij lied 27 (Zie uw Koning) schreef hij: "Het spel van tegenstellingen komt op de meest treffende wijze tot uitdrukking in Passielied 27, waar de dichter de vernedering en het koningschap van Jezus, Zijn glorie en Zijn schande, in één punt laat samenkomen. De contrasterende thema's accentueren elkaar: Zijn koningschap de diepte van Zijn vernedering, Zijn schande de grootheid van Zijn glorie.... Wanneer Pilatus Jezus uit zijn gerechtszaal naar het voorportaal heeft geleid, als een schouwspel voor het volk, met de woorden: "Zie uw koning!" - als Jezus daar staat, door al Zijn vrienden in de steek gelaten, met doornen gekroond, gezeseld, met spuug op Zijn gezicht, uit spot in een witte mantel gehuld en met een rietstaf in Zijn hand, terwijl de menigte schreeuwt om Zijn kruisiging - zelfs op dit pijnlijke moment van de grootste schande en de uiterste vernedering, bevestigt de dichter zijn belijdenis in dit krachtige en toch buitengewoon simpele lofdicht:

*Ik breng U hulde - en belijd
dat Gij voor eeuwig Koning zijt:
almachtig Koning, Vorst der eer,
de Heer der engelen, onze Heer. "*

Blijkbaar liet de belijdenis van Hallgrímur de atheïstische schrijver die in zijn romans met God en godsdienst spot, niet onberoerd. Soms kan een atheïst ons aan de kern van ons geloof ontdekken.

Maar het laatste woord geef ik graag aan de katholieke bisschop van Reykjavik, Monseigneur J.M. Gijsen, voorheen bisschop van Roermond en stichter van "Rolduc". Hoe kijkt hij aan tegen het werk van de Lutheraan Hallgrímur Pétursson? Is er herkenning vanuit het Evangelie? Toen in 1996 een eerste bloemlezing van 12 Passieliederen verscheen bij Groen in Leiden, stuurde ik bisschop Gijsen een exemplaar toe. Als antwoord kreeg ik de volgende met de hand geschreven brief: "Hartelijk wil ik U danken voor de toezending van de vertaling van gedichten van "onze" Hallgrímur Pétursson, welke U samen met W. van Herpen het licht deed zien. Ik kan dit werkje heel goed gebruiken in het voorbereiden van preken en artikelen. Hallgrímur verwoordt immers de geloofsgevoelens van alle christenen." En na de verschijning van de eerste druk van alle 50 Passieliederen in januari van dit jaar schreef hij mij: "Ik hoop dat zeer velen in Nederland deze

uitgave ter hand nemen en ervaren hoe diep de auteur de inhoud en de betekenis van Jezus' lijden verstaan en onder woorden gebracht heeft. En dat geldt voor protestanten èn voor katholieken."

Het getuigenis van Hallgrímur Pétursson is in de ware betekenis van het woord Katholiek. Medegelovigen ontmoet men knielend bij het kruis.

*U loof ik met een dankbaar hart,
Christus, die zonde voor mij werd.
Mijn Heer, om Uw verzoenend werk
prijs ik U met Uw ganse kerk.
Uw angst, Uw diepste eenzaamheid
brengt ons gemeenschap – wereldwijd. (3)*

Rijswijk, december 2006

Johan Klein

Voorwoorde bij de derde druk

De aanleiding tot de uitgave van een derde druk is de herdenking van Hallgrímurs 400e geboortjaar in 2014.

In deze derde druk zijn de zettingen van enkele liederen herzien. Het notenbeeld en de layout zijn onder handen genomen. De registers achterin zijn bijgewerkt en er is een vertaling toegevoegd van Hallgrímurs lied "Het ongewisse uur van de dood", dat al zo'n 350 jaar bij bijna elk begrafenis in IJsland wordt gezongen. Reeds in de eerste druk van de Passiepsalmen in 1666 liet Hallgrímur dit lied afdrukken. Ik vertaalde het lied rechtstreeks uit het IJslands.

De meest verrassende verandering in deze nieuwe druk wordt gevormd door de melodie van lied 28. Hiervoor vond David de Jong een Franse versie van Greiters melodie die qua ritmiek en aantal regels geheel past bij Hallgrímurs tekst.

Wanneer ik dit schrijf, treft men op diverse plaatsen in IJsland voorbereidingen voor een herdenking van Hallgrímurs 400^e geboortjaar. In de Hallgrímskirkja in Reykjavik zal in de weken voor Pasen in dat kader een serie bijeenkomsten worden gehouden. Op de woensdag voor Pasen mag ik spreker zijn.

Wanneer je met IJslanders spreekt over de Passiepsalmen, krijg je nogal eens de reactie: "Je kunt gerust atheïst zijn en toch genieten van de prachtige poëtische verwoording en de rijkdom aan gedachten."

Graag draai ik het eens om: je kunt gerust cultuur-barbaar zijn en toch geraakt worden door de wijze waarop Hallgrímur Pétursson Christus'lijden beschrijft – en vrede vinden met God.

Rijswijk, 22 januari 2014

1. Christus gaat naar de hof

Mattheüs 26:30-37

Melodie: Wenn wir in höchsten Nöten sein

Zetting: David de Jong

1. Waak op, mijn ziel, mijn hart en stem

en zing de lie - ve lof van Hem:

mijn geest ge - den - ke keer op keer

het bitt' - re lij - den van mijn Heer.

2	Zoals Hij tot Zijn jong'ren sprak,
toen Hij voor hen de broden brak:
"Gedenk bij 't breken van dit brood
Mijn lijden en Mijn bitt're dood."	6	Heer, vul mijn hart, opdat door mij
Uw lieve naam verheerlijkt zij.
Schenk mij Uw Geest, opdat mijn lied
aan and'ren troost en vreugde biedt.
3	Uit Zijn geschonden vlees en bloed
straalt mij Gods liefde tegemoet.
Bij 't zien van Zijn bebloed gelaat
voel ik een afschuw van mijn kwaad.	11	Behoed mijn hart voor overmoed.
De Satan wacht tot in de gloed
eens mijn geloof bezwijken zal.
Laat mij niet vallen in zijn val.
4	Voordat Hij van het maal opstond,
was er een lofzang in Zijn mond.
Zo hef ook ik een loflied aan
om bij Zijn liefde stil te staan.	12	Ik draag een kostbaar-gouden schat
in dit zo broze aarden vat,
opdat ik nooit mijn sterkte noem,
maar enkel in Uw kruisdood roem.
5	Waak op, waak op en zing van Hem
met hart en ziel, met held're stem!
Geef van uw Heer getuigenis
met al wat binnenin u is!	13	Waak op, mijn ziel, mijn hart en stem
en zing de lieve lof van Hem!
Mijn geest gedenke keer op keer
het bitt're lijden van mijn Heer.

Tekst naar: Hallgrímur Pétursson (1614-1674)
Vrije vertaling: Johan Klein, geb. 1950